

درس فارغ فقه مضرت آیت الله مسینی بوشهری (دامت برکاته)

موضوع کلی: تتمه احکام غسل

تاریخ: ۱۰ دی ۱۴۰۱

موضوع جزئی: اجزاء یا عدم اجزاء سایر اغسال [غیر جنابت] از وضو- نظر مرحوم امام (ره)

مصادف با: ۷ جمادی الثانی ۱۴۴۴

جلسه: ۴۶

سال تحصیلی: ۱۴۰۲-۱۴۰۱

«الحمد لله رب العالمین و صلی الله علی محمد وآله الطاهرین و اللعن علی اعدائهم اجمعین»

خلاصه جلسه گذشته

بحث در رابطه با نظر مرحوم امام خمینی (ره) و اشکالات وارده بر نظر ایشان بود. عرض شد که به نظر مرحوم امام (ره)، مقصود از روایاتی که می‌گویند که وضو، قبل یا بعد از غسل لازم نیست، عدم نیاز به وضو برای تحقق ماهیت غسل است، یعنی غسل با شستن سر و گردن، سمت چپ و سمت راست بدن، محقق می‌شود و به وضو نیاز ندارد. مستفاد از فرمایشات مرحوم امام (ره) این بود که بحث مورد نظر، دو بخش دارد؛ بخش اول، به خود غسل مربوط است، به این معنا که آیا ماهیت غسل به وضو نیاز دارد یا اینکه غسل در تحققش به وضو نیاز ندارد؟ نظر مرحوم امام (ره) این است که ماهیت غسل برای تحققش به وضو نیاز ندارد؛ بخش دوم، این است که آیا نمازی که شخص بعد از غسل [غیر از غسل جنابت] می‌خواهد بخواند نیز بی‌نیاز از وضوست یا شخص باید برای نماز، وضو بگیرد؟ نظر مرحوم امام (ره) این است که شخص باید برای نمازی که می‌خواهد بخواند وضو بگیرد. پس مرحوم امام (ره) بین وضو برای تحقق ماهیت غسل و وضو برای نماز تفکیک کرده است و فرموده است که ماهیت غسل از وضو بی‌نیاز است، لکن شخص برای خواندن نماز، علاوه بر غسل [غیر از غسل جنابت] باید وضو نیز بگیرد و منظور از نفی وضو که در روایات آمده است، نفی وضو برای تحقق ماهیت غسل است و منظور، نفی وضو برای نماز نیست.

مرحوم امام (ره) فرموده است که نفی وضو که در روایت عمار سبابی به آن اشاره شده است به ماهیت غسل مربوط است و به نماز ربطی ندارد لذا شخص باید برای نمازی که می‌خواهد بخواند وضو را نیز به غسل ضمیمه کند و بعد از غسل [غیر از غسل جنابت]، وضو نیز بگیرد. پس به نظر مرحوم امام (ره)، روایت عمار سبابی در مقام بیان این نکته نیست که غسل، از وضوی نماز کفایت می‌کند، بلکه این روایت می‌خواهد بگوید که ماهیت غسل برای تحققش به وضو نیاز ندارد.

در اشکالاتی که بر کلام مرحوم امام (ره) وارد شد، عرض شد که؛

اولاً، احتمال دخالت وضو در تحقق ماهیت غسل، در آن زمان در میان مردم یک امر شایعی نبوده است که گفته شود که سؤال سائل، به دخالت وضو در ماهیت غسل مربوط می‌شده است و پاسخ امام صادق (ع) نیز در همان راستا و مربوط به دخالت وضو در تحقق ماهیت غسل بوده است و ربطی به وضوی نماز نداشته است زیرا اثبات چنین مطلبی نیاز به دلیل دارد و دلیلی بر این مطلب [، یعنی توهم اینکه وضو در تحقق ماهیت غسل دخالت داشته است] وجود ندارد. بنابراین، همه عامه و اهل سنت به جز داوود ظاهری استحباب وضو، قبل یا بعد از غسل را قائل‌اند و اصلاً توهم وجوب وضو به خاطر غسل، وجود نداشته است تا لازم باشد که امام (ع) موضع بگیرد و در مقام دفع آن توهم بفرماید که وضو، قبل و بعد از غسل لازم نیست چون وضوی قبل یا بعد از غسل از نظر همه مردم مستحب بوده است، پس چنین توهمی [؛ مبنی بر دخالت یا عدم دخالت وضو در تحقق ماهیت غسل] در بین مردم وجود نداشته است و فقط شخصی به نام داوود ظاهری این مسأله را مطرح کرده است و بقیه عامه استحباب وضو، قبل و بعد از غسل را

بدون دخالت داشتن وضو در تحقّق غسل، مطرح کرده‌اند لذا نیازی به فرمایش امام (ع)، مبنی بر اینکه قبل و بعد از غسل، وضو لازم نیست، نبوده است.

بنابراین، سخن مرحوم امام (ره) که فرموده است که روایات [که گفته‌اند وضو، قبل و بعد از غسل لازم نیست] در صدد بیان مسأله نماز و لزوم یا عدم لزوم وضو برای نماز نیستند، بلکه در صدد بیان دخالت یا عدم دخالت وضو در تحقّق ماهیت غسل می‌باشند، پذیرفته نیست زیرا در دخالت یا عدم دخالت وضو در تحقّق ماهیت غسل، اصلاً بحثی نبوده است، چون همه عامّه غیر از داوود ظاهری معتقد بوده‌اند که وضو، قبل یا بعد از غسل، مستحب است بنابراین، نفی مذکور در روایات، وضوی مربوط به ماهیت غسل را شامل نمی‌شود، بلکه آن نفی، به وضوی نماز اشاره دارد و لذا سخن مرحوم امام (ره)؛ مبنی بر اینکه ضمیمه وضو به سایر اغسال، برای نماز لازم است، پذیرفته نیست چون روایات، لزوم وضوی نماز در کنار غسل را نفی کرده‌اند.

در رابطه با مطرح کردن بحث وضو از طرف عامّه احتمالاتی مطرح است که در ذیل به آنها اشاره می‌شود؛

اول، اینکه وضو شرط کمال و فضیلت غسل است، یعنی طرح بحث وضو از طرف عامّه به عنوان شرط کمال و فضیلت بوده است، بدون اینکه وضو در استباحه‌ی غسل برای نماز تأثیر داشته باشد چون غسل بما هو غسل، مبیح برای نماز است و وضو در آن دخالتی ندارد، یعنی غسل به خودی خود برای نماز کافی است و نیازی به وضو ندارد و ضمیمه وضو به غسل فقط جنبه فضیلت و کمال برای غسل را دارد؛

دوم، اینکه عامّه که مسأله وضو را مطرح کرده‌اند، از باب استحباب آن را مطرح کرده‌اند و وضو گرفتن به خودی خود مستحب است و استحباب نفسی دارد و هیچ ارتباطی با غسل ندارد و وضو به خودی خود، مبیح برای نماز است و نیازی به غسل ندارد. سوم، اینکه ضمیمه وضو به غسل از باب مبیح برای نماز بودن، باشد یعنی غسل به تنهایی مبیح برای نماز نیست، بلکه وضو نیز باید به آن ضمیمه شود.

بنابراین، با توجه به اینکه چند احتمال در رابطه با این مسأله متصور است، نمی‌توان گفت که نفی وضو که در روایات به آن اشاره شده است به دخالت وضو در تحقّق ماهیت غسل برمی‌گردد، به این معنا که منظور، این باشد که وضو در تحقّق ماهیت غسل دخالتی ندارد. پس با توجه به اینکه چند احتمال، وجود دارد، نمی‌توان این احتمال را انتخاب کرد، بلکه چه بسا منظور این باشد که خواندن نمازی که قبل از آن، غسل شده است به وضو نیاز ندارد زیرا غسل این صلاحیت را دارد که به تنهایی بتواند مبیح برای نماز باشد. **ثانیاً**، وجه ارتباط وضو و غسل و سؤال از لزوم وضو، قبل از غسل و بعد از غسل در موثقه عمار، این است که فلسفه اصلی در غسل‌ها، استباحه برای نماز است؛ به خصوص غسل‌هایی، مثل غسل حیض و استحاضه که زن بعد از غسل می‌خواهد نماز بخواند، پس در موثقه عمار نیز هدف اصلی از غسل، مبیح بودن غسل برای نماز است بنابراین، سؤال از لزوم وضو، قبل یا بعد از غسل، صحیح و درست است چون فلسفه اصلی غسل این است که شخص بتواند با آن، نماز بخواند لذا جا دارد که سؤال شود که آیا وضو نیز باید به غسل ضمیمه شود تا شخص بتواند نماز بخواند یا نیازی به ضمیمه وضو به غسل نیست؟ امام (ع) فرموده است که وضو، قبل یا بعد از غسل لازم نیست، پس چون اصل فلسفه‌ی غسل، جنبه مبیح بودن آن برای نماز است، جا دارد که از ضمیمه کردن یا ضمیمه نکردن وضو به آن غسل به منظور نماز خواندن، سؤال شود.

جالب این است که ظاهر سؤال عمار ساباطی، توهم لزوم وضو را قبل یا بعد از غسل از بین می‌برد و جایی برای شبهه باقی نمی‌ماند.

به علاوه اینکه نظر داوود مظاهری از اهل سنت و یکی از دو قول شافعی که پیروان او به آن عمل نمی‌کنند، این است که وضو در تحقق ماهیت غسل دخیل است، اما بقیه اهل سنت، یا فضیلت وضو را مطرح کرده‌اند یا استحباب نفسی وضو را مطرح کرده‌اند و به قول شافعی نیز کسی ترتیب اثر نداده است و لذا همه قائل‌اند که غسل بی‌نیاز از وضوست و ضمیمه وضو به غسل یا از باب فضیلت است یا از باب استحباب نفسی است.

ثالثاً، امام صادق (ع) [در روایت موثقه عمّار] فرموده است: «لَا لَيْسَ عَلَيْهِ قَبْلُ وَلَا بَعْدُ، قَدْ أَجْزَأُهُ الْغُسْلُ وَالْمَرَأَةُ مِثْلُ ذَلِكَ إِذَا اغْتَسَلَتْ مِنْ حَيْضٍ أَوْ غَيْرِ ذَلِكَ فَلَيْسَ عَلَيْهَا الْوُضُوءُ لَا قَبْلُ وَلَا بَعْدُ قَدْ أَجْزَأَهَا الْغُسْلُ»^۱. عبارت «أَجْزَأَهَا الْغُسْلُ»، ظهور قوی در این دارد که غسل برای نماز کفایت می‌کند و نیازی به ضمیمه وضو به غسل نیست چون مفروض در کلام امام (ع)، کامل بودن غسل بدون وضوست. بنابراین، غسلی که شخص انجام می‌دهد از وضو مجزی است و نیازی به ضمیمه وضو به غسل نیست، اعم از اینکه آن غسل، غسل جنابت باشد یا غسل غیر جنابت باشد.

رابعاً، مرحوم امام خمینی (ره) روایاتی را که بر این دلالت داشتند که وضو، قبل یا بعد از غسل بدعت است را بر این حمل کرده است که منظور از بدعت بودن وضو در این روایات، این است که گفته شود که وضو در تحقق ماهیت غسل دخالت دارد ولی وضو برای نماز، بدعت نیست، لکن در پاسخ از ایشان عرض می‌شود که روایاتی که بدعت بودن وضو، قبل یا بعد از غسل را مطرح کرده‌اند، سنداً ضعیف‌اند و از حیث دلالت نیز اشکال دارند زیرا همان‌گونه که سابقاً گفته شد، احتمال دیگری در رابطه با مرسله احمد بن یحیی [عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ أَحْمَدَ بْنِ يَحْيَى مُرْسَلًا «أَنَّ الْوُضُوءَ قَبْلَ الْغُسْلِ وَبَعْدَهُ بِدْعَةٌ»]^۲ وجود دارد و آن، اینکه ممکن است که گفته شود که منظور این روایت این است که وضو باید قبل از غسل باشد و وضوی بعد از غسل بدعت است بنابراین، بعد از غسل نیازی به وضو نیست و خود غسل برای نماز خواندن کفایت می‌کند.

بحث جلسه آینده: بقیه اشکالات، ان شاء الله، در جلسه آینده بیان خواهند شد.

«الحمد لله رب العالمين»

۱. شیخ حر عاملی، وسائل الشیعة، ج ۲، کتاب الطهارة، ابواب الجنابة، باب ۳۳، ص ۲۴۴، ح ۳.

۲. همان، ص ۲۴۵، ح ۵.